

L'agricultura del Delta del Llobregat i la problemàtica periurbana

Jordi Sempere Roig
Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona
Jordi.Sempere@uab.es

Resum

El Delta del Llobregat, com a territori situat en una regió estratègica de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, suporta múltiples pressions. En aquest sentit, entenem que es tracta d'una zona periurbana. De mica en mica, l'espai agrari va cedint terreny davant l'empenta dels usos urbans, industrials i de serveis. Les noves infraestructures i vies de comunicació agreujaran a curt termini la situació actual. La reacció general de la pagesia és de desànim i pessimisme, sobretot quan la continuïtat de les explotacions no està assegurada i el col·lectiu es veu abocat a desaparèixer. Aquesta situació límit genera dues actituds contraposades: la d'un sector que no es resigna i vol seguir lluitant, i la d'un grup cada vegada més nombrós de pagesos que veu la venda de terres com a única sortida possible, a través de la requalificació de sòl agrícola cap a usos més remuneratius. Podrà el Parc Agrari invertir aquesta tendència?

Paraules clau: periurbana, espai agrari, canvi d'usos, continuïtat, parc agrari

Resumen

El Delta del Llobregat, como territorio situado en una región estratégica del Área Metropolitana de Barcelona, soporta presiones múltiples. En este sentido, entendemos que se trata de una zona periurbana. Poco a poco, el espacio agrario cede terreno ante el empuje de los usos urbanos, industriales y de servicios. Las nuevas infraestructuras y vías de comunicación agravarán a corto plazo la situación actual. La reacción general de los agricultores es de desánimo y pesimismo, sobre todo cuando la continuidad de las explotaciones no está asegurada y el colectivo se ve al límite de la desaparición. Esta situación genera dos actitudes contrapuestas: la de un sector que no se resigna y quiere seguir luchando, y la de un grupo cada vez más numeroso de agricultores que ve la venta de tierras como única salida posible, a través de la recalificación de suelo agrícola hacia usos más remunerativos. ¿Podrá el Parque Agrario invertir esta tendencia?

Palabras clave: periurbana, espacio agrario, cambio de usos, continuidad, parque agrario

Abstract

The Llobregat Delta, as a territory located in a strategic region of the Barcelona Metropolitan Area, withstand a lot of pressures. In that sense, we can say that we are talking about a periurban zone. Gradually, the agrarian space is ceding more and more soil in front of the development of urban, industrial and services land uses. The new infrastructures and communication ways will aggravate in a short-term the present situation. The general reaction of farmers is discouraged and pessimistic, especially when the continuity of the agrarian enterprises is not assured and the survival of the group is in doubt. This untenable situation causes two different attitudes: in one hand, there is a sector who doesn't resign itself and wants to keep fighting, and in the other hand there is a more and more large group of farmers that regards the sell of the lands as the only possible way out, through the requalification of agrarian soil to other more remunerative uses. In short, ¿could the Agrarian Park change this tendency?

Key words: periurban, agrarian space, change of uses, continuity, agrarian park

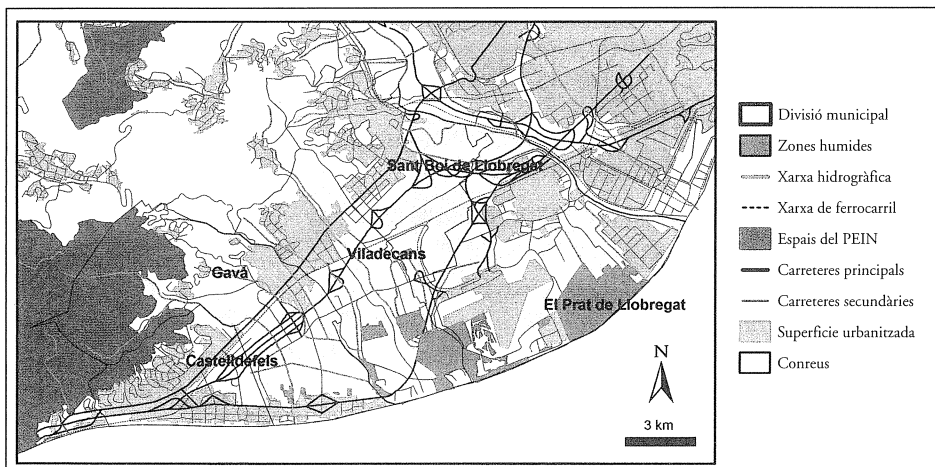
1. Introducció

Aquest article té per objectiu exposar els principals resultats obtinguts amb l'elaboració de la Memòria de Recerca *El paper de la pagesia en la gestió del territori al Delta del Llobregat (1950-2000)* (Sempere, 2002). L'àmbit territorial en què se centra la recerca són els cinc municipis de l'hemidelta dret del riu

Llobregat: el Prat de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Viladecans, Gavà i Castelldefels (vegeu mapa 1). El Delta ocupa una superfície de 90 km quadrats i 23 km de front litoral. Es tracta d'un territori amb sòls fèrtils enriquits per les aportacions de sediments del riu que constitueixen unes terres agrícoles de gran qualitat. A la zona predominen sobretot els conreus d'hortalisses. El clima és bàsicament mediterrani, amb estius i hiverns suaus, i primaveres i tardors plujoses (ICC, 1995). També cal destacar la presència d'un important aquífer (superior i profund) i de zones d'aiguamolls on habiten un gran nombre d'espècies d'aus. Però podríem dir que el que caracteritza més aquest àmbit territorial és la seva condició periurbana, els imperatius imposats per un entorn negatiu en relació a la preservació dels ambients naturals i agraris: proximitat de nuclis urbans, desenvolupament de la indústria i els serveis, creació constant de noves infraestructures i vies de comunicació... Aquests elements, juntament amb el creixement demogràfic sense precedents experimentat, sobretot a partir de la segona meitat de segle XX, i l'augment correlatiu de la pressió urbanística, dificulten el manteniment de les pràctiques agràries de la zona.

El principal objectiu del meu treball ha estat comprovar si la participació cada cop menys significativa de la pagesia en la gestió del territori deltaic i les decisions institucionals que es prenen està lligada a la decadència de l'agricultura de la zona. També s'ha intentat analitzar si davant d'aquesta realitat, la manca d'una reacció clara i contundent de la pagesia es correspon amb una disminució de la cohesió social, la solidaritat i el sentiment comunitari del col·lectiu pagès. En l'àmbit dels resultats, s'han analitzat quines variables internes de l'activitat agrària (règim de tinença, tipus i extensió de les explotacions, inversió i innovació tecnològica, etc.) o externes (conflicte d'usos del sòl per creixement urbà o promoció de grans infraestructures, per exemple), han influït més a agreujar aquesta situació. Pren una rellevància especial, en aquest sentit,

Mapa 1
Delta del Llobregat. Espais agrícoles, espais naturals i infraestructures

la concepció que la pagesia de la zona té del projecte de Parc Agrari, perquè... Fins a quin punt aquesta iniciativa podrà incrementar la capacitat de gestió autònoma de la pagesia en el seu entorn immediat? Finalment, els elements culturals s'han tingut en compte per comprovar si hi ha una pèrdua de l'especificitat pagesa en la societat dels municipis deltaics.

2. Metodologia

En la recerca s'ha fet ús tant de tècniques pròpies de l'anàlisi quantitativa com de l'anàlisi qualitativa perquè s'ha considerat que tots dos punts de vista són perspectives complementàries que s'enriqueixen mútuament (vegeu Baylina, 1997, o Bericat, 1998). La recerca quantitativa s'ha basat en l'estudi dels censos agraris, mentre que la recerca qualitativa ha estat fonamental en el procés de disseny, d'elaboració i d'anàlisi del contingut de les entrevistes en profunditat. A part d'una extensa i profunda anàlisi de fonts bibliogràfiques i documentals diverses, i d'un coneixement previ de la zona d'estudi a partir de sessions de treball de camp (observació participant, redacció d'un diari de camp...), l'anàlisi estadística ha estat, com hem dit, un dels eixos de la recerca. S'ha treballat amb els censos agraris de 1962 i 1972 de l'INE¹ i amb les dades de l'IDESCAT² dels censos de 1982, 1989 i 1999, i s'ha equiparat la informació dels diferents anys censals de cada categoria o epígraf per fer una comparativa de tot el període 1962-1999 a partir de les dades disponibles, tenint en compte que els últims censos tendeixen a ser més complexos que els primers.

Pel que fa a les entrevistes en profunditat, s'ha seleccionat una mostra representativa dels diversos perfils de pagès o pagesa que es poden trobar a la zona i en total s'han entrevistat dotze persones. Cal dir, també, que s'han entrevistat set persones vinculades amb l'activitat agrícola del Delta que, tot i no ser pageses, han ajudat a completar la visió de conjunt del món agrari local. Pel que fa a les transcripcions, en alguns casos han estat literals i en d'altres, selectives (Sempere, 2002, p.9-10). L'anàlisi del contingut de les entrevistes s'ha fet a partir de dinou conceptes clau relacionats amb les hipòtesis. Finalment, s'hauria de ressaltar l'elaboració d'una cartografia específica per a aquesta recerca.

3. L'agricultura periurbana

Reprement el fil del que dèiem, cal que ens referim a la condició periurbana del Delta i del conjunt de la comarca del Baix Llobregat. Què hem d'entendre per periurbà a principis de segle XXI, quan la tradicional contraposició entre allò urbà i allò rural sembla que es dilueix? Com diu Tulla (García Ramon *et al.*, 1995), "las funciones del espacio rural son fundamentalmente la oferta de espacio para la compensación de las necesidades urbanas. El mundo rural se

1. Instituto Nacional de Estadística.

2. Institut d'Estadística de Catalunya.

convierte en una extensión de la ciudad para aquellas actividades que son grandes consumidoras de suelo” (p.58). L'espai rural a principis de segle XXI mostra una complexitat d'usos i funcions que es contraposa amb la polarització clarament definida entre camp i ciutat de la primera meitat de segle XX. Les funcions de l'àmbit rural serien el resultat d'un procés d'integració, difusió i interrelació dels elements característics de l'àmbit urbà amb els del rural. Aquests elements urbans tenen una plasmació més o menys forta sobre el territori, sobretot en funció de la distància de l'espai agrari respecte als nuclis urbans. Les diferències entre els espais urbans i agraris, així doncs, són cada vegada menys importants. A les zones agrícoles, cada vegada és més difícil separar les activitats agràries, encara que siguin predominants, de les no agràries.

Per altra banda, Montasell (1998) considera que els espais agraris constitueixen “un paisaje resultado de una ocupación antigua, intensa y persistente, reflejo de la acción moldeadora del hombre y un registro de las relaciones sociales, económicas y de poder de diversas épocas. El paisaje agrario como unidad estética, geográfica y cultural, es el reflejo de la acción del hombre sobre el medio y de la reacción de la naturaleza” (p.109). Roda (2000)³ reflexiona sobre la necessitat de preservar aquests espais per garantir la sostenibilitat del territori català. Per això, diu que “els valors productius, ecològics i culturals dels espais agraris i naturals d'aquests territoris rurals han de possibilitar, en major o menor grau, funcions econòmiques, mediambientals i socials no gens menyspreables” (p.125). Per alguns la gestió de l'espai agrari sobrepasa els interessos individuals dels pagesos, constituïnt-se com un interès social bàsic. Sí, però a què ens referim realment quan parlem del *periurbà* i de l'*agricultura periurbana*?

De fet, no hi ha una definició oficial i consensuada d'aquests termes: diversos autors, institucions i organismes han fet propostes que cal tenir en compte. L'OCDE⁴ (1979) ja es va plantejar que el concepte d'*àrea periurbana* no es pot definir o delimitar amb un criteri no subjecte a ambigüïtat. Es tracta d'una manera d'anomenar l'àrea grisa que no és totalment urbana però tampoc purament rural en el sentit tradicional i que envolta les ciutats. Seria la part parcialment urbanitzada de l'àrea rural. Tot i el grau d'arbitrarietat que pot amagar el terme, l'OCDE va intentar classificar l'agricultura periurbana definint-la com aquella agricultura que es donava en espais compresos en un radi de 20 km des d'un centre de més de 200.000 habitants, o de 10 km si era d'entre 50.000 i 100.000 habitants.

L'Organització de les Nacions Unides per l'Agricultura i l'Alimentació (FAO)⁵ defineix alhora agricultura urbana i periurbana (AUP): entendríem

3. Aquest autor, en la línia de Montasell, també afirma que “l'espai agrari i el paisatge que es genera a cada lloc és el resultat d'una ocupació antiga, intensa i persistent reflex de l'acció emmotllant de l'home sobre el medi, de les relacions socials, econòmiques i de poder de diverses èpoques i de la reacció de la natura sobre ella” (p.125). L'article “Agricultura periurbana (I): definicions i característiques”, del mateix R. Roda, aparegut al núm. 277 de la publicació *La Terra* (setembre de 2002), ens apropa, també, a bona part de la informació que introduïm en aquest apartat.

4. Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmics.

5. Vegeu el seu lloc web www.fao.org.

per AUP les pràctiques agrícoles que es desenvolupen a les ciutats i al voltant de les ciutats i que utilitzen recursos (terres, aigua, energia, mà d'obra) susceptibles de ser emprats per a altres usos. L'AUP, orientada a satisfer en part les necessitats de la població urbana, comprèn diverses activitats importants: l'horticultura, la ramaderia, la producció lletera i farratgera, l'aqüicultura i la forestal. Més concretament, la FAO recull la definició següent: "s'entén per agricultura periurbana les unitats agrícoles properes a la ciutat que gestionen explotacions intensives comercials o semicomercials practicant l'horticultura, la ramaderia d'aviram i altres animals, per a la producció de llet i ous".

Dins el marc territorial català, el DARP⁶ estableix una definició genèrica d'agricultura periurbana a través de l'Ordre de 23.1.84 sobre actuacions de millora rural en zones periurbanes: "és aquella àrea d'àmbit rural situada entorn d'un hàbitat densament poblat que ha estat sotmesa a una forta expansió industrial, urbanística i de serveis, i on a conseqüència d'aquesta hi ha un greu deteriorament de les xarxes de camins rurals i drenatge, una alteració de la qualitat de les aigües per a reg, un augment del valor del sòl, així com un augment de l'índex de robatoris i dels danys per irrupcions de persones alienes a l'agricultura".⁷ Una altra definició d'agricultura periurbana dins del context territorial de Catalunya és la que apareix al *Pla director de política agrària i pesquera de Catalunya* (DARP, 1993) i recollida també al *Llibre blanc del sector agrari* (DARP, 2001). En aquest últim cas, es considera com a zona d'agricultura periurbana la "zona amb una activitat agrícola duta a terme a la perifèria d'aglomeracions urbanes. Aquesta influència urbana condiciona l'agricultura i la dota d'unes característiques peculiars fruit del contacte ciutat-medi rural. Aquesta agricultura cobreix dues funcions importants: la producció de productes agraris i la contribució a la qualitat del medi ambient. És una zona amb una forta pressió urbana per l'ocupació del sòl". J. Gregorio Ballesteros (1988) es refereix a una definició de l'OCDE molt semblant a les proposades pel DARP.⁸ De fet, tot aquest conjunt de reflexions sorgeixen les últimes dècades en un moment de gran expansió dels nuclis urbans als països desenvolupats, realitat que ha implicat, en moltes zones periurbanes, una intensificació de les pràctiques agràries.⁹

6. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

7. Aquesta definició es basa en un memorial de greuges de problemes característics provocats per la pressió urbana sobre les zones d'agricultura periurbana. Es tracta d'una ordre encaminada a donar ajuts per a mesures orientades a frenar el deteriorament propi de les àrees periurbanes.

8. "Actividad agrícola llevada a cabo en el área periurbana, es decir, en la periferia de una aglomeración urbana, allí donde la presencia y la extensión de la ciudad influyen directamente sobre las actividades económicas y sociales (esta agricultura puede incluir espacios interurbanos, es decir, espacios comprendidos entre dos, tres o varias ciudades vecinas). La agricultura periurbana cubre tres funciones importantes: la producción de productos agrícolas, una contribución a la calidad del medio ambiente y la puesta a disposición de manera progresiva de una cierta superficie de suelo para las necesidades de los otros sectores".

9. Vegeu, en aquest sentit, el recull de l'OCDE (1979), que ens permet conèixer en profunditat les condicions en què es desenvolupa l'agricultura periurbana a diverses parts del món fa més de vint-i-cinc anys.

Així doncs, podem dir que és la seva situació de periurbanitat la que condicionaria l'activitat agrícola del Delta del Llobregat i l'abocaria a una crisi de difícil solució, pràcticament a un camí sense retorn ni sortida.¹⁰ La proximitat de la ciutat de Barcelona i dels nuclis urbans del Baix Llobregat ha provocat a partir de la segona meitat de segle XX un gran increment de la pressió urbanística sobre el sòl agrari. La ubicació de noves indústries, grans superfícies, zones d'equipaments i la constant implantació d'infraestructures i noves vies de comunicació, han agreujat el paper subsidiari del món agrari respecte a les dinàmiques econòmiques urbanes. En aquest marc desfavorable, l'espai agrari sofreix múltiples impactes que impossibiliten un funcionament eficient de les explotacions: contaminació de l'aire, el sòl i les aigües, problemes derivats dels robatoris o destrucció d'infraestructures agrícoles varies (Santonja, 1987; Rosés, 1989; ICC, 1995; Pomés, 2001). Alhora, no podem deixar de referir-nos a la ubicació de llocs de desballestament i altres activitats alienes a l'agricultura en l'espai agrari, com poden ser els abocadors il·legals o les zones d'extracció d'àrids.

Les cada vegada més atapeïdes xarxes viàries, fèrries, energètiques i de sanejament, han segmentat explotacions i parcel·les i han provocat la destrucció d'unitats agrícoles estables i n'han dificultat l'accessibilitat. El perill de ser expropiat pel pas de noves infraestructures és una constant a la vida dels pagesos que realment volen continuar amb la seva feina. De fet, el problema més important de tots els que caracteritzen el tipus d'agricultura periurbana del Baix Llobregat és la incertesa i la inseguretat en la continuïtat de les explotacions (Santonja, 1987; ICC, 1995; Roda, 2000; Pomés, 2001). La manca de relleu generacional impossibilita que el pagès pugui fer una planificació a mitjà o llarg termini, i aquest fet redueix el nombre de noves inversions. Aquesta realitat suposa uns costos de producció més elevats i la pèrdua de competitivitat al mercat respecte a produccions d'altres zones. L'abandonament d'un nombre considerable d'explotacions, l'envelliment de la població, la disminució de la superfície cultivada i l'esquarterament i la marginalització de part de l'espai agrari, en són la conseqüència immediata. En canvi, en les explotacions més dinàmiques del sector hortícola seria més evident la necessitat de fer noves implantacions tecnològiques per assegurar-ne la continuïtat.

La conjuntura socioeconòmica que travessen les terres deltaïques es fonamenta en un mercat territorial desfavorable per als pagesos. Els promotors urbans privats, amb un gran poder financer, pressionen per aconseguir el territori ocupat per la pagesia. Davant la manca de continuïtat a les explotacions, moltes parcel·les queden buides fins que s'hi construeix un edifici urbà o una indústria. En principi, però, l'administració mira de regular l'es-

10. Andreu Peix i Massip (1980) estableix sis etapes en la degradació de les zones agràries periurbanes: 1) primera urbanització del sòl agrari, que provoca un augment del preu del sòl; 2) expropiació de terres agrícoles per a la creació de noves infraestructures; 3) expansió de les segones residències; 4) domini dels circuits de comercialització de les empreses agroalimentàries i disminució de la venda directa; 5) apropiació de les aigües agrícoles pels competidors urbans; 6) sorgiment a les àrees periurbanes de problemes específicament urbans (pol·lució, destrucció de camins, robatoris...) que acaben provocant la desaparició total de l'agricultura.

peculació sense control a través d'un planejament més coherent i racional. Com veurem més endavant, els resultats no sempre són positius. Els últims anys, alguns sectors de la societat han coincidit a ressaltar la importància de preservar l'espai agrari periurbà com un bé comú de la pagesia i dels ciutadans. Les diferents administracions s'han fet ressò d'aquesta nova mentalitat, que concep les zones agràries com un espai de producció per a uns i d'esbarjo per als altres, amb una destacada funció territorial i d'equilibri ambiental. Cal protegir i reordenar l'espai agrari per a l'interès de tots. Pel que fa al Delta del Llobregat, però, no es pot ser gaire optimista. L'espai agrari periurbà d'aquest àmbit cada vegada està més fragmentat¹¹ i s'ha multiplicat espectacularment la varietat d'usos del sòl, mentre que les activitats agrícoles han anat perdent representativitat espacial o es constitueixen en horts marginals. Apareix la figura de l'obrer-camperol (agricultura a temps parcial),¹² el treball a domicili o els moviments pendulars de població. En definitiva, cal que l'agricultura d'aquesta zona sigui molt productiva i eficient per poder ser competitiva amb la pressió exercida per usos del sòl urbans i industrials. I això no sempre és possible.

4. Les transformacions del sector agrari al Delta del Llobregat (1950-2000)

El paper de l'agricultura respecte dels serveis i la indústria ha estat, les últimes dècades, cada vegada menys important. Si bé l'any 1965 la població activa agrària del Baix Llobregat representava el 9,8% del total (Rebagliato, 1969), deu anys més tard, el 1975, els actius agraris no eren més del 2,6% (Rosés, 1989), en contrast amb el 6% i escaig del conjunt de Catalunya (ICC, 1995). Així doncs, en quinze anys, de 1960 a 1975, fruit també del retrocés espectacular de l'espai agrari, la comarca es va transformar de forma ràpida i radical en industrial i urbana. A les dècades següents continuaria la mateixa tendència, i fins i tot s'agreujaria: l'any 1986 s'arribava tan sols a l'1,65% d'actius agraris i l'any 1991 només l'1,16% dels ocupats eren membres de la pagesia (mentre que al conjunt de Catalunya es trobaven al voltant del 3,5%). Paral·lelament a la decadència del sector primari, almenys pel que fa a la presència a les estadístiques, s'observava una terciarització progressiva de l'economia que s'ha consolidat actualment.

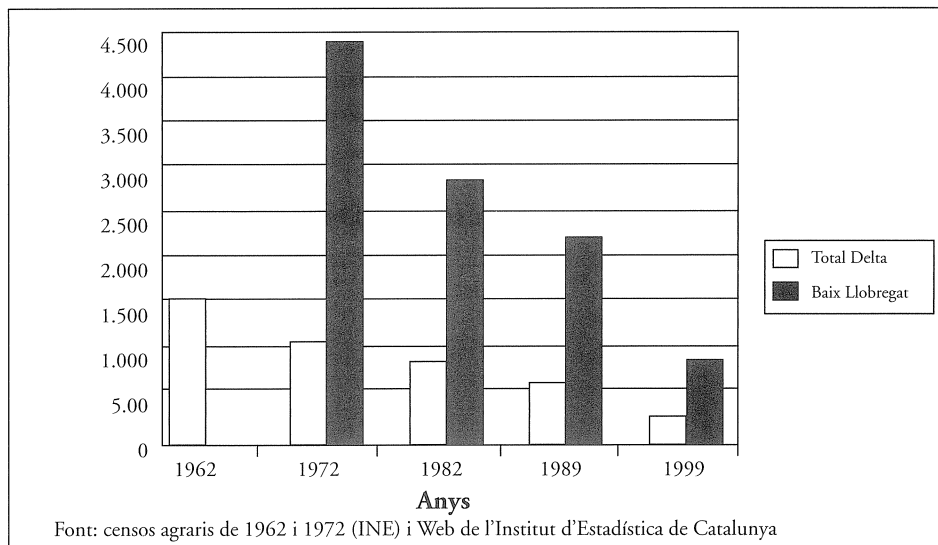
11. El mapa dels usos periurbans és més heterogeni i complex que el de les àrees típicament rurals o el de les ciutats més densament poblades. Per això és més difícil d'interpretar. Els canvis s'hi succeïen veloçment i cal revisar contínuament les bases cartogràfiques (Valdovinos, a García Ramon *et al.*, 1995).

12. La transició de la societat agrària a la industrial s'hauria caracteritzat per l'existència d'un grup especial de pagesos que treballen a la indústria però continuen fent les tasques agrícoles a l'explotació familiar (Tulla, a García Ramon *et al.*, 1995), com a fenomen d'una pluriactivitat fonamentada en el principi que cal evitar l'abandonament de l'espai rural pels desavantatges que comporta. Quan l'activitat no agrària predomina, però, l'agricultura a temps parcial es pot convertir en una afició sense cap valor econòmic de mercat.

L'evolució en el nombre i la dimensió de les explotacions agràries, les terres llaurades i la SAU¹³ també ha estat, a grans trets, negativa. Així, l'any 1999 només es conservaven el 16,6% de les explotacions que hi havia el 1962.¹⁴ Al Delta, es va passar de 1.648 explotacions l'any 1962 (INE) a 333 l'any 1999 (IDESCAT), com s'observa al gràfic 1.

Gràfic 1
Evolució del nombre d'explotacions agràries amb terres (1962, 1972)
i amb SAU (1982, 1989, 1999)

Quadre 1
Terres llaurades i superfície agrària útil als municipis del Delta

	Cens en ha			
	1972*	1982**	1989**	1999**
Castelldefels	55	192	37	24
Gavà	579	456	453	287
El Prat	1.844	921	748	562
Sant Boi	1.056	1.048	845	534
Viladecans	745	557	581	408
Total Delta	4.279	3.175	2.664	1.815
Baix Llobregat	12.910	10.347	7.986	4.708

Font: cens agrari de 1972 (INE) i "Web de l'Institut d'Estadística de Catalunya"

*Superfície llaurada

** Superfície Agrària Útil

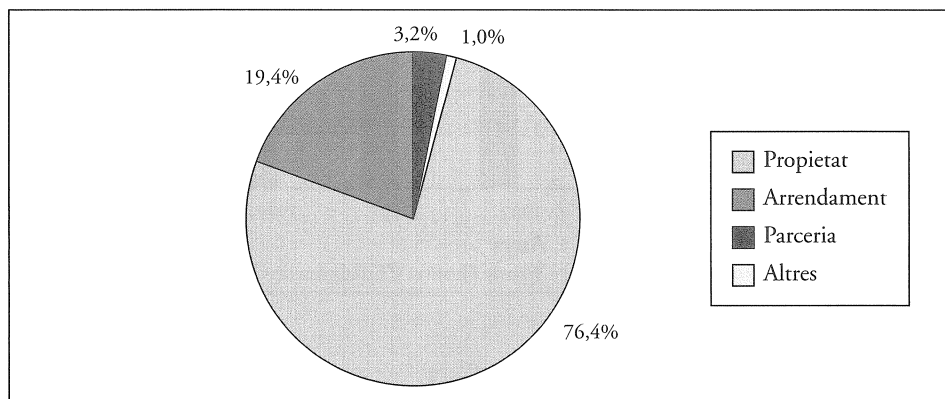
13. Superfície Agrària Útil.

14. Segons informació de Rosés (1989) i els censos agraris de l'IDESCAT.

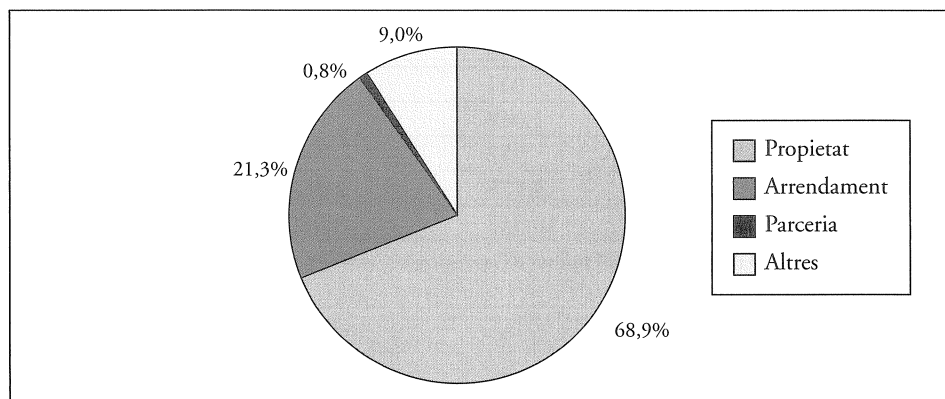
Pel que fa a les terres llaurades i la SAU, el Prat seria el municipi on el retrocés de la superfície agrària és més espectacular entre 1972 i 1999 (quadre 1). A la resta de municipis hi ha lleus oscil·lacions positives que, de totes maneres, no invertirien la tendència general de retrocés de les terres agrícoles (Sempere, 2002, p.35). Si bé la dimensió mitjana de les explotacions era de 4,1 ha el 1962 (INE), als censos de 1972, 1982 i 1989, aquesta es manté estable entre les 3 i 4 ha, fins arribar a 5,4 ha l'any 1999 (IDESCAT). Així doncs, hi ha menys pagesia però la poca que queda tendeix a acumular les terres d'aquells que van plegant i es van ampliant les explotacions: només sobreviuran els que tinguin les empreses més fortes i competitives. Els petits pagesos, en un context clarament desfavorable, tendiran a desaparèixer.

En relació amb el règim de tinença, segons les fonts estadístiques, hi ha hagut un predomini de la propietat els últims quaranta anys. En tot el període 1962-

Gràfic 2
Règim de tinença de la terra al Delta (1962)

Gràfic 3
Règim de tinença de la terra al Delta (1999)

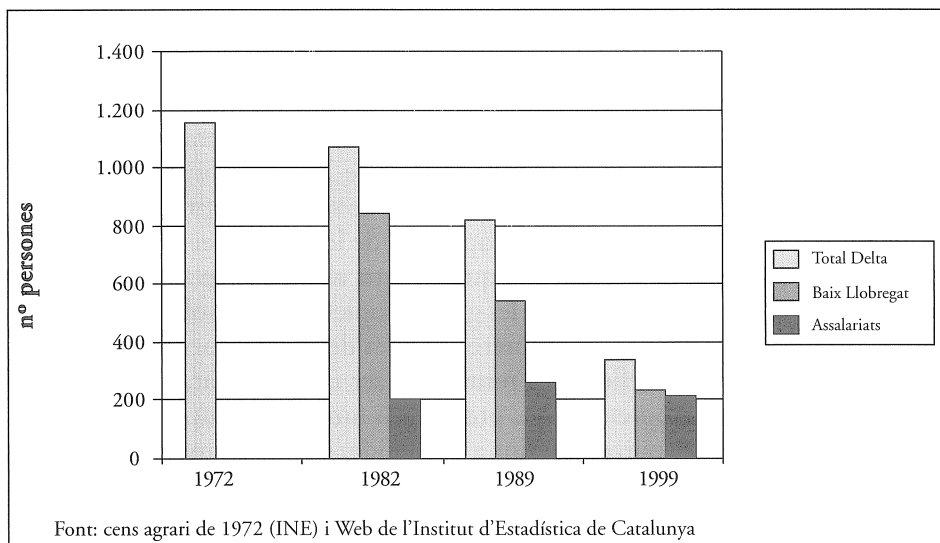
1999 (vegeu gràfics 2 i 3), entre un 76,4% i un 68,9% del total de pagesos i pageses són propietaris, més o menys un 20% són arrendataris (s'arriba a un 27,2% el 1972 i a un 26,4% el 1982) i la resta són parciers o mantenen altres règims de tinença (INE, IDESCAT), fins arribar a un 9% l'any 1999 pel que fa a aquesta última categoria, segurament fruit de noves situacions d'irregularitat no especificades (subarrendaments, per exemple). Casanova i Antonio (1989-1990), però, considera que l'arrendament ha d'estar més estès del que diuen les estadístiques.

De fet, segons Codina (1971), si bé la pagesia del Delta era propietària de les seves terres a principis de segle XVI, a partir de 1530 el nombre de propietaris autòctons va anar disminuint fins a finals de segle XIX i principis de segle XX, quan es va iniciar el procés de recuperació de les terres per part dels pagesos i pageses (Codina es refereix en aquest sentit al procés de revertibilitat de la propietat). Al segle XIX, moltes de les grans propietats de la noblesa i l'Església van passar a mans de la burgesia, sobretot a través de la desamortització. I molts veïns també se'n van beneficiar. El resultat va ser una dualitat, la polarització en l'estructura de la propietat: pocs propietaris amb grans superfícies i molts propietaris amb petites parcel·les, fins a consolidar-se el fenomen d'una excessiva parcel·lació de les terres, fet que avui persisteix. Segons Casanova i Antonio (1989-1990), actualment la situació provoca una major receptivitat positiva per efectuar canvis d'usos del sòl al Delta, passant d'un ús agrari a l'urbà-industrial. L'estructura de la propietat agrària es converteix, així doncs, en un element dinamitzador de la pèrdua de sòl agrari i de la desaparició d'explotacions agràries (sobretot les més petites): el sòl abandonat per una petita explotació difícilment tornarà al procés econòmic. La propietat es rendibilitzarà amb nous usos del sòl més que no pas a través de l'activitat agrària.

Per altra banda, el gràfic 4 ens mostra la tendència global, a grans trets negativa, del conjunt de la mà d'obra al Delta els últims trenta anys. Hi ha una disminució global de la població activa agrària, però alhora hi ha un gran canvi dels seus diferents components: una dràstica reducció dels titulars d'explotació, una disminució menys que proporcional dels altres familiars i un increment dels assalariats.

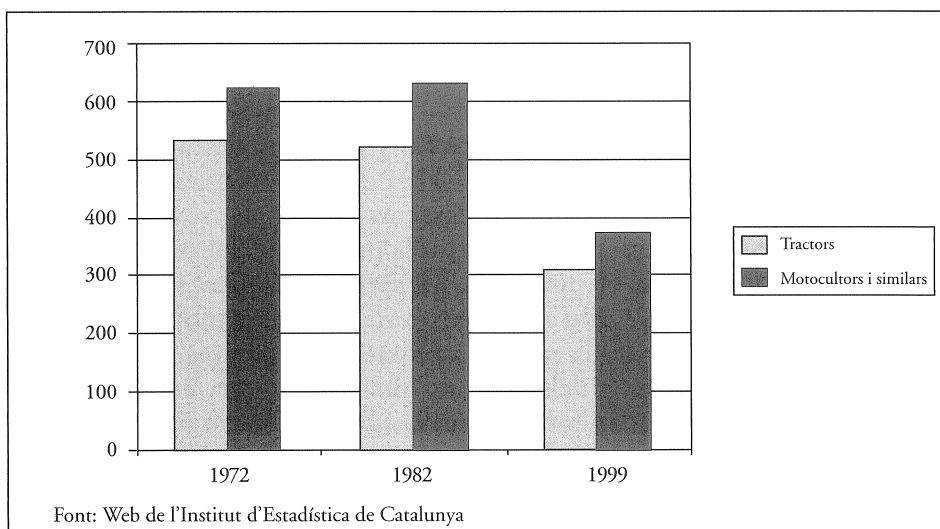
Pel que fa a l'ús de maquinària a les explotacions del Delta, segons la informació que apareix al gràfic 5 que s'inclou a continuació, el nombre de tractors i motocultors ha disminuït a la zona l'any 1999 respecte als censos anteriors. Però el grau de mecanització, a causa de la disminució del nombre d'explotacions, ha tendit a augmentar. Tot i així, molts pagesos i pageses afirmen que no poden mecanitzar tot el procés productiu, sobretot si cultiven diversos productes alhora, en policultiu. Els sortiria massa car tenir maquinària específica per a cada cultiu i per això continuen fent molta feina a mà, depenent encara bastant de la mà d'obra assalariada. Segons Rosés (1989), potser fruit de la proximitat dels mercats, molts agricultors del Delta prefereixen invertir el capital a millorar els mitjans de distribució de la producció (camions i furgonetes) que en el procés productiu mateix. Una major especialització hauria de contribuir a incrementar el grau de mecanització, encara que una excessiva parcel·lació de les explotacions frenaria la introducció de

Gràfic 4
Nombre de titulars de persona física (1972-1999), altres familiars (inclosos cònjuges) i assalariats (1982-1999) al Delta

més maquinària (Lebeau, 1983). De totes maneres, autors com Grifoll *et al.* (1980) consideren que els conreus hortícoles de regadiu requereixen d'una mecanització més intensa que els de secà (de fet, Rosés (1989) també afirma que la zona hortícola és la més mecanitzada del Baix Llobregat). En definitiva, sembla que les innovacions tecnològiques acostumen a difondre's més ràpi-

Gràfic 5
Evolució en el nombre de tractors i motocultors i similars al Delta

dament a les zones rurals més properes als nuclis urbans que als àmbits rurals més allunyats (Benelbas, 1981).

Finalment, hem de fer referència a la producció i comercialització dels productes. Les diferents revolucions tecnològiques (mecànica, química i biològica) han afectat el món agrari i l'han transformat profundament i radicalment els últims cinquanta anys. Podem dir que l'adopció de la tecnologia de la "revolució verda" (mecanització, consum de fertilitzants i fitosanitaris), va trencar la tradicional economia natural del camp, pràcticament autosuficient. El sector agrícola del Delta del Llobregat no ha restat immune a aquests canvis induïts per la irrupció de la societat industrial i la modernitat, que si bé han implicat una major intensificació del treball i un augment de la productivitat, han generat múltiples problemes ambientals.

Per la seva banda, Codina (1971), entre altres autors, es refereix a la funció exercida pel Delta com a veritable rebost de la ciutat de Barcelona, pel que fa a la provisió de productes frescos. De fet, Codina parla sobretot del primer terç de segle XX com "l'època daurada de l'agricultura". Fins i tot sembla que es va exportar bona part de les produccions deltaïques cap a diferents països europeus. Els problemes per trobar estadístiques referents a les produccions de les explotacions de la zona, però, han dificultat l'estudi d'aquesta variable. Tot i així, des de l'ICC (1995) se'ns proposen, orientativament, algunes apreciacions sobre la producció anual d'alguns cultius a la comarca els darrers anys: cirera, 4.000 tones; pruna, 7.000 tones; pera, 8.000 tones; préssec, 14.000 tones; caqui, 1.000 tones; oli, 130.000 litres; vi, 17.000 hl; carxofa, 11.000 tones; enciam, 20 milions d'unitats.

Bàsicament, podem afirmar que els productes hortícoles són els predominants al Delta (un 81% segons l'ICC (1995)), mentre que el cultiu de fruiters tendeix a disminuir els últims anys. Es poden distingir quatre zones a l'àrea d'estudi amb característiques físiques i productives diferenciades (Rosés, 1989):

- La primera, a l'entorn de Sant Boi i el Prat, es distingeix per una horticultura amb una especialització productiva basada en les carxofes (potser el conreu de més tradició), els enciams, els apis, les patates i tota mena de crucíferes, com ara cols, coliflors i bròquils.
- La segona, localitzada a Viladecans, té conreus més intensius i variats, entre els quals dominen les cebes tendres i els porros. Aquesta zona és la que ha desenvolupat més els sistemes de cobert (hivernacles). De fet, les superfícies d'hivernacles a tot el Delta s'han multiplicat per 2 i escaig en tot el període 1982-1999, ja que molts pagesos i pageses, davant la reducció de l'espai agrari han optat per estalviar terra (*land saving*) amb una major intensificació dels cultius.
- La tercera zona, al municipi de Gavà, correspon a l'àrea sorrenca del Delta i la caracteritza el conreu de l'espàrrec, tant per vendre'l verd com blanc.
- La quarta zona, les parts baixes dels municipis de Viladecans i Castelldefels, s'ha anat especialitzant en els manats de petits tubercles elaborats artesanalment: raves, porros, pastanagues, etc. Aquest tipus de producció necessita sempre oferir una collita molt recent, cosa que connota una característica de producte de qualitat.

En definitiva, es pot afirmar que hi ha hagut les últimes dècades una especialització hortícola als municipis de Castelldefels, Gavà i el Prat, i una especialització fructícola a Sant Boi i Viladecans, tot i que, proporcionalment, als darrers anys els conreus d'hortalisses s'han anat imposant al conjunt del Delta en detriment dels fruiters. Encara que pot semblar que el sector agrícola de la zona està immers en una crisi i decadència irreversibles, Montasell (1998) remarca que la productivitat agrària de la comarca és una de les més elevades de Catalunya i del conjunt de l'Estat.¹⁵ La ramaderia, si bé ha deixat de ser important a la zona, encara manté una presència destacada a les estadístiques (Sempere, 2002, p.84-85).

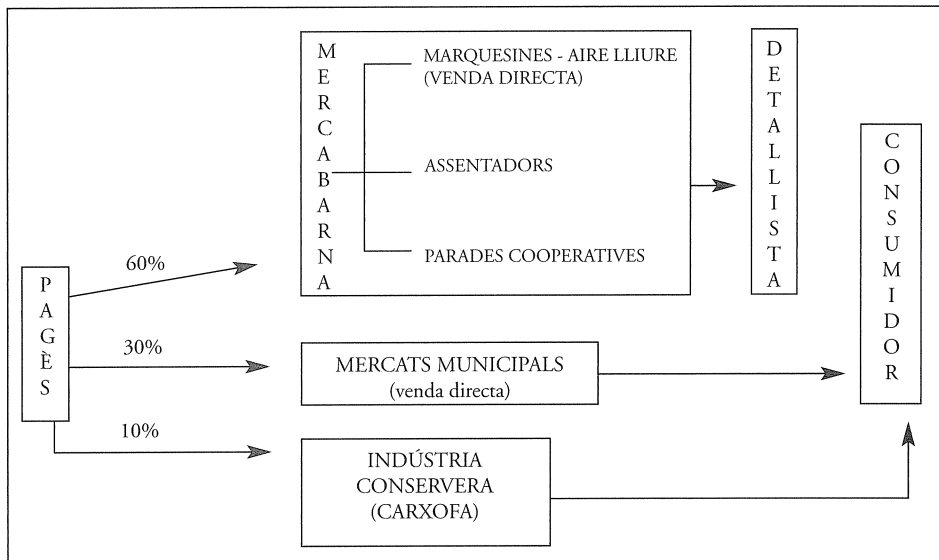
Pel que fa a la comercialització, podem dir que el fenomen de l'exportació cap a diferents zones d'Europa va perdurar fins a la dècada de 1960. Amb l'entrada a la CEE, però, el mercat europeu va tallar-se en sec i la producció es va dirigir íntegrament cap a Barcelona i la seva rodalia. A partir de la dècada de 1980 es va haver de competir amb altres regions productores de la resta de l'Estat, com són Almeria, Múrcia o el País Valencià, que amb un sistema de distribució recolzat en un transport ràpid, arribaven amb molta facilitat al mercat barceloní. La poca implantació del cooperativisme al Delta del Llobregat, on la pagesia, potser a causa de la proximitat dels mercats, es caracteritza per tenir un fort esperit individualista, hauria estat un dels factors determinants a l'hora d'explicar el retrocés de l'activitat agrària a la zona i al conjunt de la comarca. De fet, als pagesos i pageses deltaics, que no s'uneixen a l'hora d'anar a vendre els seus productes, els manca cohesió com a grup. Aquesta situació podria explicar la pèrdua de competitivitat del sector agrícola de la regió respecte a l'agricultura de zones més llunyanes.

Com podem veure al gràfic 6, a grans trets, la comercialització dels productes hortícoles del Baix Llobregat a la dècada de 1980 es feia en un 60% a través de Mercabarna, aproximadament un 30% de la producció es destinava a la venda directa i el 10% restant es destinava a la indústria conservera de carxofes de Múrcia. Actualment, aquests percentatges no han variat gaire, tot i que pot haver augmentat la distribució de productes a través de Mercabarna.¹⁶ La venda directa, per la seva banda, ha disminuït molt i pot acabar desapareixent.

15. Segons Rosés (1989), la producció comarcal d'horta del 1984 va ser de 69.776 t, gairebé el 10% del total català (per a Montasell (1998), en canvi, representaria un 17% d'aquest total).

16. La comercialització de les produccions comarcals a Mercabarna, avui dia, es fa bàsicament en tres àmbits: 1) la nau G, ocupada per la pagesia de la comarca, a través de les seves agrupacions i cooperatives; 2) les Marquesines (espai obert on es paga diàriament per utilitzar un espai per a la venda), i 3) els assentadors.

Gràfic 6 Comercialització dels productes hortícoles (dècada 1980)

Font: Rosés (1989), a partir de la informació del SEA de Sant Boi de Llobregat.

5. Usos del sòl i planejament: conflictes i solucions

Tornant al marc que descrivíem en l'apartat referent a l'agricultura periurbana, cal dir que la categoria de sòl no urbanitzable no ha aconseguit frenar els greus impactes que ha patit l'espai agrari al Baix Llobregat. La pressió urbanística s'ha traduït massa sovint en una requalificació de sòl agrari (moltes vegades les millors terres) cap a usos urbans i industrials. El planejament no ha tingut gaire en compte les zones agrícoles al llarg del temps. De fet, les últimes dècades, l'especulació urbanística ha estat a l'ordre del dia.

El planejament anterior al Pla general metropolità de 1976, des del Pla Cerdà de 1859 fins al Pla director de 1968, passant pel Pla comarcal de 1953, va servir per configurar urbanísticament el marc territorial on s'havia de desenvolupar la ciutat de Barcelona i la seva àrea d'influència,¹⁷ que inclou la zona del Delta del Llobregat. La proposta de Regional Planning de 1932,¹⁸ precedent de planificació territorial al nostre país, ja concebia el Delta a partir dels seus valors agrícoles, mentre que el Pla Macià de 1934 tindria una visió de l'espai agrari de la zona entès més aviat com a reserva de sòl per al creixement de Barcelona (Marshall, 1994). Aquesta perspectiva és la que prevaldrà en el futur,

17. Vegeu Trías Fargas (1972). *El Área Metropolitana de Barcelona: Génesis y Problemática*. Madrid. Editorial Moneda y Crédito. Servicio de Estudios en Barcelona Banco Urquijo.

18. Pla de distribució en zones del territori català.

tot i les mostres per part de l'administració d'una certa sensibilitat amb relació a la preservació dels ecosistemes agraris i naturals de la zona. A partir de 1950, el creixement econòmic tindrà repercussions sobre el planejament. L'estructura de la població, marcada per una forta immigració, i les pautes socioeconòmiques, afavoriran el menysteniment de l'agricultura i la potenciació de la industrialització i la urbanització.

Els resultats assolits pel Pla general metropolità de 1976 són contradictoris.¹⁹ Tot i els seus elements positius, potenciar l'agricultura del Delta del Llobregat no n'ha estat un dels objectius prioritaris. Amb aquest pla ja es preveien bona part de les actuacions i dels impactes que s'han anat duent a terme les dècades posteriors i que han implicat una reducció important de l'espai agrari. Per la seva banda, el Pla Delta d'infraestructures de 1994 no fa sinó augmentar la pressió sobre un espai agrari minvat, dividit i aïllat respecte a altres zones rurals o naturals. El Pla Delta, segons els seus promotors, ha de permetre transformar la ciutat de Barcelona en centre direccional o plataforma logística de primer nivell al sud d'Europa (Nel·lo, 2000). Les principals actuacions previstes per a aquest pla són: l'ampliació del Port de Barcelona, la creació d'una Zona d'Activitats Logístiques (ZAL) i la creació d'una tercera pista per a l'Aeroport, a més del desviament del riu Llobregat o l'arribada de l'AVE al mateix Aeroport. Aquests projectes impliquen la construcció de noves infraestructures de suport que consoliden el Delta i el Baix Llobregat com a eixos de comunicacions bàsics en la vertebració de Barcelona i Catalunya a Espanya i a Europa. De fet, per a Nel·lo (2000) és l'operació infraestructural més important plantejada avui a Catalunya. El problema, però, tornen a ser els importants impactes sobre els ecosistemes agraris i naturals (cas dels aiguamolls) que tindrà el pla, uns impactes que es tracta de minimitzar al màxim encara que no sempre de forma eficient.

En darrera instància, cal fer referència al Parc Agrari com a projecte de futur que pot contribuir a preservar l'espai agrari i a potenciar l'activitat econòmica de les explotacions agràries que s'hi troben. El projecte rebia un impuls definitiu l'any 1996 gràcies a un Programa Life de la Unió Europea que tenia com a objectiu prioritari la redacció de projectes que comportessin la millora de les condicions ambientals de territoris costaners. Es va constituir un Consorci, com a ens gestor del Parc Agrari, integrat per institucions representatives a la zona, com el Consell Comarcal del Baix Llobregat, la Diputació de Barcelona i la Unió de Pagesos (també en formarien part, amb diferents graus d'implicació en el projecte, catorze ajuntaments de municipis del Delta i la vall baixa del Llobregat).

El Parc Agrari es fonamenta en l'aplicació d'un Pla de gestió i desenvolupament (PGD) i en l'execució d'un Pla especial.²⁰ El PGD estableix les línies

19. Els documents publicats a la *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies- planejament)*, núm. 28: *Els 20 anys del Pla General Metropolità de Barcelona*, per Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, ens donen el punt de vista de diferents especialistes sobre aquest pla dues dècades després que s'aprové: Serratoso, Pié, Huertas, Solans, Ferrer, Esteban, Terán (tots, de l'any 1997).

20. Vegeu a les fonts diverses emprades (bibliografia general) les publicacions del CONSORCI PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT (1998, 2002) i la revista editada per aquesta entitat *Notícies del Parc Agrari del Baix Llobregat* (núm. 1 a 9, 1998-2001).

estratègiques, els objectius específics i les mesures d'actuació per als diferents àmbits de gestió de l'ens, en funció d'uns plantejaments generals. El Pla especial, per altra banda, ha de delimitar l'àmbit del Parc Agrari com a figura urbanística, fixant els usos i les infraestructures generals. Precisament, aquest últim punt és la part més polèmica del projecte de cara als interessos de molts pagesos i pageses de la zona, que pensen que, pel fet de fixar les terres de la vall baixa o del Delta definitivament com a agrícoles a través del Pla especial, no es podran vendre les terres a preus més elevats i aprofitar possibles requalificacions cap a usos urbans o industrials. De totes maneres, cal dir que el Parc planteja per primera vegada a la comarca una sèrie de propostes concretes sobre el territori encaminades a millorar els sistemes de producció i comercialització de les explotacions. Podem ressaltar, entre moltes altres actuacions, les següents accions: la millora de l'eficiència de la xarxa de camins, de reg i de drenatge; la creació d'un servei de vigilància per minimitzar els efectes dels robatoris; la protecció de l'espai agrari i el desenvolupament d'una agricultura respectuosa amb el medi ambient; els convenis amb entitats agràries de la regió, sobretot amb cooperatives, etc. Fins i tot els grups de pagesos i pageses més escèptics han valorat positivament aquestes actuacions, que tenen una plasmació clara i directa sobre el territori i milloren la viabilitat econòmica de les explotacions agràries.

6. El resultat de les entrevistes: pagesia i gestió de l'entorn

Lebeau (1983) parla del pagès periurbà com a veritable "artesà agrícola" que, tot i les contínues agressions que pateix l'espai agrari, modela el paisatge. Per Lebeau, es pot entendre aquests hortolans no com el pagès o pagesa tradicional, sinó com a especialistes urbans en horticultura, a causa del refinament de les seves tècniques i el contacte quotidià amb el mercat urbà. De fet, podem afirmar que la proximitat de nuclis urbans importants condiciona enormement la vida de la pagesia deltaica i fa que no es pugui parlar de l'existència d'una comunitat rural en el sentit estricte del terme, com a col·lectivitat diferenciada del món urbà (vegeu, en aquest sentit, Johnston *et al.*, 1987).

Tal com indiquen les estadístiques, també entre les persones entrevistades el règim de tinença predominant és la propietat. Segons els enquestats, la mecanització de les explotacions ha transformat l'activitat agrícola, i això ha provocat un canvi radical en la manera de treballar i un gran increment de les produccions. La precarietat i la incertesa respecte al futur amb què ha de conviure el sector, però, seria un fre de les inversions i les innovacions de cara a millorar les explotacions. Tot i així, molts pagesos i pageses expliquen que els últims temps s'ha potenciat la producció integrada²¹ com a sistema de producció econòmicament i ambientalment sostenible. Aquesta nova sensibilitat es plasma amb

21. Sistema de producció que planteja un ús més racional dels recursos i dels pesticides i fitosanitaris químics, i afavoreix, si és necessari, la introducció de depredadors naturals de plagues.

l'auge experimentat per les ADV.²² Les entrevistes també han servit per comprovar, com indiquen les estadístiques, que la mà d'obra familiar tendeix a disminuir a les explotacions en detriment de la contractació de mà d'obra assalariada, sovint immigrada. Alguns pagesos, de fet, no tenen una concepció gaire positiva dels treballadors immigrants i descriuen els problemes i conflictes amb els quals es troben.

En un altre sentit, l'estudi de l'organització de la comercialització a través de les entrevistes ens ha permès corroborar el que s'ha dit amb anterioritat: la pagesia deltaica és bàsicament individualista i ja no pot competir amb zones més productives i més ben preparades per al context econòmic actual. El cooperativisme no ha prosperat i la continuïtat de les explotacions no està garantida. Les perspectives de futur dels informants són poc encoratjadores. Així doncs, molts troben a faltar un esperit més intens d'adscripció a una col·lectivitat amb interessos comuns. En aquest sentit, tot i que el grau d'associacionisme entre la pagesia és encara important, podem dir que la comunitat rural en un sentit estricte hauria desaparegut al Delta, si és que mai no ha existit.

Pel que fa als sistemes de reg, s'ha detectat entre els enquestats una tendència a la innovació: molts pagesos i pageses abandonen progressivament el reg tradicional *a manta* i introdueixen els nous sistemes de reg per goteig o aspersió. Tot i el desenvolupament del sistema de corredores a la zona de Gavà i Viladecans, i de l'aprofitament de l'aigua del canal de la Dreta per al reg agrícola a la zona de Sant Boi i el Prat, els pous i bombes es continuen utilitzant, sobretot quan hi ha períodes d'escassetat o sorgeixen problemes en la gestió de l'aigua. De fet, s'han observat conflictes en la gestió de la comunitat de regants del canal de la Dreta: sovint, la pagesia està descontenta de com s'estableixen els mecanismes per regar. Per altra banda, a la zona de les sorres de Gavà i Viladecans també hi ha el reg per capil·laritat (evapotranspiració a partir de l'aquífer superficial, que té el nivell freàtic molt a prop de la superfície). Una altra pràctica cultural interessant del Delta, relacionada amb l'aigua, és la d'estanyar: s'inunden terres en períodes determinats de l'any per desinfectar-les i dessalinitzar-les.

D'altra banda, encara que la tensió entre tradició i modernitat és una constant del caràcter de la pagesia del Delta, es pot dir que el grau d'arrelament dels pagesos i pageses a la seva cultura local és encara important (Breton, Tulla i Sempere, 2001). Es mantenen o s'han recuperat força festes tradicionals relacionades amb el món agrari, encara que moltes vegades aquestes celebracions han adquirit un fort caràcter urbà i industrial. La majoria dels enquestats, de fet, tenen orígens familiars pagesos. El manteniment de la tradició, l'arrelament dels pagesos i pageses al seu territori, al seu món i al seu estil de vida, a la terra que els seus avantpassats han anat conquerint de mica en mica, explicaria, en part, per què avui encara hi ha explotacions agràries en una zona sotmesa a tantes pressions. Veiem com s'explica un pagès del Delta en aquest sentit:

22. Associació de Defensa Vegetal.

“A part, com que vas repetint... És clar, jo estic fent lo que... La gran part de les coses lo que ja feia mon pare i lo que feia mon avi, no... Llavors jo ja sé, ja sé... (...) Tu veus lo que fan a casa teva, després ja de molt petit ja et fan ajudar. Nosaltres ja de molt petits ajudàvem, a tragar galledes, tragar cistells i bueno, i al final pues acaba agradant-te, no? (...) Bueno, perquè penses això, no, que som pocs, que tu pues també en certa manera ets el dipositari de, de tota una nissaga, no, també tens un sentiment d'arrelat a la terra, també tot això ho valores, no. No, no, no ho valores merament pel fet de fer més o menys diners, no, és un conjunt de coses que també et lliguen...”

La pagesia entrevistada té la concepció que la seva feina és molt dura i sacrificada, encara que els enquestats afirmen que la seva activitat els gratifica i els compensa en molts moments. Els pagesos i pageses consultats mostren un elevat coneixement de l'entorn.

Per altra banda, la pagesia no té una percepció gaire positiva de l'administració. En general, els pagesos i pageses mostren desconfiança i rebutgen tot el que prové de les institucions. Creuen que podrien rebre més ajudes, que no s'escolten les seves reclamacions i no se'ls té en compte, sobretot en allò relacionat amb la reducció de l'espai agrari i les seves possibilitats de gestió. Els informants consideren que les institucions tenen les seves expectatives de creixement urbà, industrial i de serveis per al Delta, i en els seus plans la pagesia no hi entra. Pel que fa als sindicats, la visió que en tenen els enquestats varia en funció de la seva afiliació, però no sempre estan d'acord amb les seves polítiques.

La reacció de la pagesia davant les expropiacions en general també és negativa. Encara que els preus pagats puguin ser bons o molt bons, per alguns pagesos una explotació en ple rendiment no té preu, ja que una expropiació suposa perdre una part de les inversions fetes en instal·lacions i tot el treball d'acondicionament dels camps. Per d'altres, en canvi, sobretot pels que estan més a prop de la jubilació, pot ser una gran ajuda de cara a la vellesa si no tenen continuïtat a les explotacions i els és igual desfer-se de les terres. Això explicaria que hi hagi un cert esperit contradictori entre la pagesia periurbana deltaica, sobretot si és propietària de la terra: com a propietaris, serien especuladors que volen vendre els terrenys als preus més alts possibles i, alhora, com a agricultors, s'esforçarien a fer prosperar les seves explotacions en l'àmbit productiu, invertint, si cal, en la construcció de noves infraestructures agrícoles. En general, però, predomina el desànim entre el col·lectiu de pagesos i pageses, com assenyalava un regidor d'agricultura d'un ajuntament de la zona:

“Ara, si tu anessis preguntant a cada un dels pagesos, mira, et passarà una carretera, et passarà l'AVE, et passarà... Ells només et diran una cosa, el que no et vulgui enganyar: no em deixis un pam de terra. Si m'has de prendre, de les deu mujades que tinc, me n'has de prendre quatre, i deixar-me'n sis, encara continuaré fent de pagès. Pren-me-les totes deu, expropia-me-les, paga, i s'ha acabat. Per això pot ser que sentis d'algun pagès, quan se li pregunta pel traçat de l'AVE, si està d'acord,

si no hi està d'acord, què et sembla que si elevat, que si no elevat... Molts et dirien que en ves d'anar la màquina davant i els vagons a darrere, per què no va la màquina i els vagons un al costat de l'altre, i que en ves de passar del llarg que passés del través? I mort el gos, morta la ràbia. Per què? Pues perquè, de futur, no n'hi veuen."

L'impacte constant de noves infraestructures i vies de comunicació, fruit del desenvolupament urbanístic, industrial i dels serveis a la comarca, o la intromissió d'activitats alienes a l'agricultura a l'espai agrari, contribueixen a accentuar el pessimisme d'una pagesia que veu perillar la viabilitat econòmica de les seves explotacions. De fet, aquest pessimisme, almenys en aquesta regió, ja forma part intrínseca del seu caràcter, tal com manifesta un pagès:

"Sí que em preocupa, evidentment, perquè cada vegada en queda menos, vull dir... És una cosa que... Que va... Estàs molt a prop de Barcelona i cada vegada pues necessiten més terra per fer infraestructures, per serveis, per edificis, per indústries i, és clar, això es va acabant, vull dir... Cada vegada doncs tens l'espai molt, molt més reduït."

La major part dels pagesos i pageses entrevistats considera que la pagesia ja no té cap paper destacat en la gestió de l'entorn on viuen i treballen. De fet, els informants creuen que el planejament no té en compte l'espai agrari, ni en el procés de planificació ni en el d'execució. La presència de pagesos i pageses als ajuntaments i a les institucions i administracions representatives amb competències en la gestió del territori és insignificant. Per tant, els mateixos interessats pràcticament no participen en els processos de presa de decisions. Tot i així, hi hauria uns espais on la pagesia sí que tindria un criteri de gestió independent amb implicacions directes sobre el territori. Aquests àmbits serien: el de les explotacions (en la lliure elecció de cultius, per exemple, tot i la creixent ingerència de les multinacionals agroalimentàries, o en l'elecció dels sistemes de producció i distribució...), la gestió dels canals de reg (a través de cooperatives o comunitats de regants), i la gestió de la fauna de la zona, sempre amb la supervisió de les institucions competents. Si bé fins fa un temps els mateixos pagesos feien el terrelló, pràctica que consistia a arreglar els camins amb grava, actualment aquesta funció l'acompleixen els ajuntaments i, en certa mesura, el mateix Parc Agrari. Per altra banda, tot i que han proliferat les urbanitzacions il·legals a la zona, els municipis cada cop són més estrictes a l'hora de permetre edificar o ubicar nous equipaments a les explotacions agràries com a mesura de preservació de les zones rurals. Són mesures de protecció que, paradoxalment, la majoria de pagesos i pageses afectats consideren massa rígides perquè no els permeten acondicionar millor les seves instal·lacions.

Finalment, pel que fa a la posició davant la protecció del medi natural, cal dir que la majoria dels enquestats consideren que els grups de caire ecologista que busquen la protecció de les aus o de la fauna de les zones naturals deltaïques, defensen interessos antagònics als de la pagesia.

7. Conclusions

La viabilitat econòmica de les explotacions agràries del Delta del Llobregat es veu condicionada per una realitat periurbana que pressuposa un conjunt d'impactes negatius per als medis agraris i naturals. Al llarg dels últims cinquanta anys, el procés de degradació i reducció de l'espai agrari ha estat imparable. Aquesta tendència, com hem pogut veure, té una plasmació directa en les estadístiques agràries. En pràcticament totes les variables estudiades l'evolució és negativa i la conjuntura actual continua sent desfavorable. Davant la reducció de la superfície cultivada, només la intensificació dels cultius i la modernització de les explotacions han permès encara arribar a produccions importants. El pes de la història rica i diversa d'un Delta on l'activitat agrària ha estat el principal sector econòmic fins a la segona meitat de segle XX, no ha estat suficient per protegir aquestes terres fèrtils. De mica en mica, el pes de la modernitat s'ha fet insalvable. La pagesia i els sectors socials més sensibles i implicats en la defensa del sector agrari observen impotents com un món i un tipus de vida desapareixen.

Tot i així, hi ha alguns elements que ens permeten encara ser optimistes. Malgrat que el planejament actual, com el d'èpoques anteriors, no és una garantia per a la preservació de les zones agrícoles, el projecte de Parc Agrari sembla que es va consolidant i va donant els primers fruits. El Pla especial del Parc ha de permetre fixar les zones agrícoles establertes pel planejament vigent que queden sense urbanitzar. El que queda per veure és quines maniobres faran els pagesos i pageses detractors del projecte (aquells que volen vendre's les terres a través de possibles requalificacions) i quins resultats globals tindrà aquesta proposta. Es podrà assegurar mitjançant algun tipus de mecanisme (per exemple, a través d'un banc de terres), la continuïtat de les explotacions d'aquells agricultors que no tinguin fills disposats a continuar treballant la terra? Es potenciarà realment la producció agrícola de les empreses agràries i s'incidirà en una millora dels canals de comercialització per fer més competitiva l'agricultura de la zona? Respectaran les administracions competents els límits del Parc a l'hora de crear noves infraestructures o vies de comunicació en una regió que segurament ja ha superat la seva capacitat de càrrega ambiental? Es valorarà definitivament l'espai agrari per les seves funcions socials, ambientals i econòmiques lligades a l'agricultura, o es continuaran veient les zones agrícoles com una moneda de canvi de cara a urbanitzar definitivament tot el territori?

En definitiva, caldria reivindicar un paper més actiu de la pagesia en la gestió de l'entorn al Delta del Llobregat, implicar els pagesos i pageses del Baix Llobregat en la consolidació del Parc Agrari com a eina de futur que pot fer la seva activitat viable i rendible, plenament útil i valuosa per a la societat moderna. Ens hem de preguntar, però, si té algun sentit preservar l'espai agrari a hores d'ara, quan pràcticament no queda pagesia activa al Delta i va disminuint de forma alarmant la seva presència al conjunt de Catalunya. Perquè... és possible una agricultura sense pagesos i pageses?

Agraïments: vull agrair especialment la inestimable dedicació d'Adriana Vives a la correcció ortogràfica d'aquest article, així com la col·laboració i ajuda de Sergi Cuadrado en l'elaboració de la cartografia.

8. Bibliografia general

8.1 Bibliografia

- BAYLINA, M. (1997). "Metodología cualitativa y estudios de geografía y género". *Documents d'Anàlisi Geogràfica* [Bellaterra], núm. 30, p. 123-138.
- BENELBAS, León (1981). *Economia agrària de Catalunya*. Barcelona: Ketres.
- BERICAT, E. (1998). *La integración de los métodos cuantitativo y cualitativo en la investigación social*. Barcelona: Ariel.
- BRETON, F.; TULLA, A.F.; SEMPERE, J. (2001). "Landscape transformation and social impacts: the embeddedness of agrarian societies in metropolitan areas: the case of Llobregat Delta (Catalonia, Spain)". A: HLAVINKOVÁ, P; MUNZAR, J. [eds]. *Nature and society in regional context*. Papers of 4th Moravian Geographical Conference (CONGEO'01). Brno, p. 6-15.
- CASANOVÀ i ANTONIO, Josep A. (1989-1990). *La propietat del sòl agrícola als municipis del delta del Llobregat*. Treball de recerca. Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans.
- CODINA, Jaume (1971). *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel.
- ESTEBAN, Juli (1997). "Els 20 anys del Pla general metropolità: les distintes escales i formes de desplaçament del Pla". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)* [Barcelona], núm. 28, p. 69-83.
- FERRER, A. (1997). "El Pla general metropolità de Barcelona. La versió de 1976". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)* [Barcelona], núm. 28, p. 43-54.
- GARCÍA RAMON, Mª Dolors; TULLA i PUJOL, Antoni; VALDOVINOS PERDICES, Núria (1995). *Geografía Rural*. Madrid: Síntesis (Colección Espacios y Sociedades, 10).
- GREGORIO BALLESTEROS, J. (1988). "La agricultura periurbana madrileña: los huertos metropolitanos en precario". A: *Agricultura periurbana. Jornadas franco-españolas sobre agricultura periurbana (Madrid, 16-17-18 octubre 1985)*. Jornades organitzades per la Casa de Velázquez i el Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación (Secretaría General Técnica), p.109-117.
- GRIFOLL, J. et al. (FUNDACIÓ CENTRE D'ESTUDIS DE PLANIFICACIÓ) (1980). *L'agricultura catalana. Estudi econòmic*. Barcelona. Fundació Jaume Bofill. Banca Catalana. Catalana d'Estudis Econòmics.

- HUERTAS, J.M. (1997). "El moviment ciutadà a Barcelona i l'aparició del Pla general metropolità". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)* [Barcelona], núm. 28, p.63-68.
- ICC/CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT (1995). *Atlas comarcal de Catalunya. Baix Llobregat*. Barcelona: ICC.
- JOHNSTON, R.J.; GREGORY, D.; SMITH, D.M. [dirs.] (1987). *Diccionario de geografía humana*. Madrid: Alianza Editorial.
- LEBEAU, R. (1983). *Grandes modelos de estructuras agrarias en el mundo*. Barcelona: Vicens Vives.
- MARSHALL, T. (1994). "Barcelona and the Delta: Metropolitan Infrastructure Planning and Socio-ecological Projects", *Journal of Environmental Planning and Management* [Abingdon, UK], vol. 37, núm. 14, p. 395-414.
- MONTASELL, J. (1998). *Dictamen sobre los espacios agrarios del Llobregat y la incidencia sobre los mismos de las actuaciones del Convenio Delta*. Barcelona: Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.
- NEL·LO, O. [dir.] (juliol 2000). *Avaluació de l'impacte del Pla Delta sobre la comarca del Baix Llobregat*. Bellaterra: Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.
- OCDE (1979). *L'agriculture dans l'aménagement des aires peri-urbanes*. París: Organisation de Coopération et de Développement Économiques.
- PEIX i MASSIP, A. (1980). "Un model de creixement urbanístic". A: COSTA, J. [ed.] *L'ordenació del territori i l'agricultura en comarques densament poblades*. Barcelona. Publicacions del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, p. 103-112.
- PIÉ, R. (1997). "El projecte disciplinar: la versió de 1974 del Pla general metropolità". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)* [Barcelona], núm. 28, p. 15-41.
- POMÉS, J. (2001). *L'agricultura en la transformació de la comarca*. Barcelona. Consell Comarcal del Baix Llobregat/Edicions La Terra.
- REBAGLIATO, J. "El Baix Llobregat". A: SOLÉ i SABARÍS, Ll. [dir.] (1969). *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Aedos, vol. III, p. 449-496.
- RODA, R. (2000). "Els espais agraris a Catalunya: una realitat a preservar". *Diàlegs. Revista d'estudis polítics i socials*[Barcelona], núm. 10, p. 117-139.
- RODA, R. (2002). "L'agricultura periurbana (I): definicions i característiques". *La Terra* [Barcelona], núm. 277.
- ROSÉS, Jordi [dir.] (1989). *L'economia del Baix Llobregat. Creixement i desequilibris*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- SANTONJA, I. (1987). "Caracterització de l'agricultura del Baix Llobregat com a prototipus d'agricultura periurbana". *Quaderns d'estudi* [l'Hospitalet de Llobregat], núm. 1, p. 33-50.
- SEMPERE, J. (2002). *El paper de la pagesia en la gestió del territori al Delta del Llobregat (1950-2000)*. Memòria de Recerca. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès). Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- SERRATOSA, A. (1997). "La Revisió del Pla comarcal de 1953: alternatives a l'origen i organització dels treballs". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)* [Barcelona], núm. 28, p. 9-14.

SOLANS, J.A. (1997). "Els canvis que el Pla general metropolità va introduir a la pràctica urbanística. Un balanç" *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)* [Barcelona], núm. 28, p. 85-105.

TERÁN, F. de (1997). "El Plan general metropolitano de Barcelona en el contexto del urbanismo español de los setenta". *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)* [Barcelona], núm. 28, p. 55-61.

TRÍAS FARGAS, R. [dir.] (1972). *Génesis y problemática del Área Metropolitana de Barcelona*. Madrid: Editorial Moneda y Crédito/Servicio de Estudios en Barcelona (Banco Urquijo).

8.2 Fonts diverses

CONSORCI PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. *Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari del Baix Llobregat*. Setembre 1998. Proposta (text provisional). Publicacions del Parc Agrari. Sant Feliu de Llobregat.

CONSORCI PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. *Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari del Baix Llobregat*. Juliol 2002. Text definitiu. Publicacions del Parc Agrari. Sant Feliu de Llobregat.

CONSORCI PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. *Notícies del Parc Agrari del Baix Llobregat*. Núm. 1 a 9, gener 1998 a novembre 2001. Sant Feliu de Llobregat.

DEPARTAMENT D'AGRICULTURA RAMADERIA I PESCA (1993). *Pla director de política agrària i pesquera de Catalunya*. Generalitat de Catalunya.

DEPARTAMENT D'AGRICULTURA RAMADERIA I PESCA (2001). *Llibre Blanc del sector agrari*. Generalitat de Catalunya.

IDESCAT (1982, 1989, 1999). "Web de l'Institut d'Estadística de Catalunya".

INE (1962, 1972). *Censo Agrario*.

Web de l'Organització de les Nacions Unides per l'Agricultura i l'Alimentació (FAO): www.fao.org

8.3 Cartografia

Elaboració pròpia a partir de diverses capes del SIG (espai agrícola, zones humides, espais d'interès natural, xarxa de ferrocarril, hidrografia, carreteres principals i secundàries...) del Web de la Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient (www.gencat.net/mediamb/sig/bases.htm), referents als cinc municipis de l'àrea d'estudi. Per als espais agraris s'ha agafat el mapa de cobertes de l'any 1993 elaborat pel CREAF i se n'ha extret la categoria "conreus".